

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
DIN ISHLARI BO‘YICHA QO‘MITASI

MILLATLARARO MUNOSABATLAR VA XORIJIY
MAMLAKATLAR BILAN DO‘STLIK ALOQALARI QO‘MITASI

O‘ZBEKISTON XALQARO ISLOM AKADEMIYASI

MILLATLARARO VA DINIY BAG‘RIKENGLIK – SAMARALI HAMKORLIKNING MUHIM OMILI

xalqaro konferensiya materiallari to‘plami

2023-yil, 16-noyabr, Toshkent (O‘zbekiston)

Toshkent – 2023

UO‘K:

KBK:

Millatlararo va diniy bag‘rikenglik – samarali hamkorlikning muhim omili / Tuzuvchi: M.Alimova, O.Ernazarov. – Toshkent: O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi, 2023. – 324 b.

Mas’ul muharrir:

Z.Islomov – *filologiya fanlari doktori, professor*

Tahrir hay’ati:

**M.Alimova, R.Urazova, R.Isakdjanov, O.Ernazarov,
M.Abdullayeva, D.Turdiyeva**

Tuzuvchilar:

M.Alimova – *tarix fanlari nomzodi, dotsent*

O.Ernazarov – *tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)*

Taqrizchilar:

M.Is’hoqov – *tarix fanlari doktori, professor*

Sh.Madayeva – *falsafa fanlari doktori, professor*

Ushbu to‘plam O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasida “16 noyabr – xalqaro bag‘rikenglik kuni” munosabati bilan har yili an‘anaviy tarzda o‘tkaziladigan “Millatlararo va diniy bag‘rikenglik – samarali hamkorlikning muhim omili” mavzusidagi xalqaro konferensiyasi materiallarini o‘zida mujassam etgan. To‘plamda O‘zbekiston Respublikasi Din ishlari bo‘yicha qo‘mitasi, Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do‘stlik aloqalari qo‘mitasi, O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi mutaxassislari hamda respublikamizdagi mavjud diniy tashkilotlar va madaniyat markazlari rahbarlari tomonidan taqdim etilgan materiallar jamlangan.

To‘plamga kiritilgan materiallardagi raqam, fakt va ma’lumotlar uchun mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar.

O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi ilmiy va o‘quv-uslubiy kengashining 2023-yil 29-oktyabrda 3-son majlisi qarori bilan nashrga tavsiya etildi.

O‘zbekiston Respublikasi Din ishlari bo‘yicha qo‘mitasining 2023-yil 28-noyabrda 03-07/9015-son xulosasiga asosan tayyorlandi.

© Toshkent, 2023.

Таким образом, можно сказать, что в каждом многонациональном и многоконфессиональном государстве межрелигиозная толерантность и межнациональное согласие считаются важными факторами, создающими прочный фундамент для стабильности и прогресса в обществе.

Таким образом, политика Республики Узбекистан в отношении межнационального и межконфессионального согласия полностью соответствует Всеобщей декларации прав человека и другим международным актам.

Все вышеизложенное позволяет делать вывод о том, что Узбекистан является страной межнациональной и межрелигиозной толерантности. А сформированность ценностей толерантности как на уровне отдельных индивидов и социальных групп, так и в масштабах всего общества есть основа для достижения великого будущего.

* * *

Doniyor Muratov,

*O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi
Islomshunoslik va islom sivilizatsiyasini o'rganish
ICESCO kafedrasi dotsenti, tarix fanlari nomzodi*

YOSHLAR TARBIYASIDA HADISLARNING O'RNI

Har bir ota-ona o'z farzandlarining istiqboli, baxt-saodati va kelajakda mustaqil hayot kechirib, ham moddiy, ham ma'naviy jihatdan barkamol avlod bo'lib yetishishini niyat qiladi. Islom dinining tom ma'nodagi ulug'vor ta'limoti komil inson tarbiyasiga qaratilganligidadir. Insonning jismonan, aqlan, ruhan hamda jismonan kamolotga yetmog'ida islom dini ta'limotining o'rni naqadar yuksak ekanini hadislardan bilish mumkin. Payg'ambarimiz (a.s.) muborak hadislarida: "Men insoniyatga tamomiy axloqni o'rgatish uchun yuborilganman", deganlar. Haqiqatan ham, islom dini asoslari bo'lmish Qur'oni karim va hadisi shariflarda insonlarni go'zal odob va axloqqa chaqiruvchi, xushxulqlik eng oliy fazilat ekanligi haqidagi ta'limotlar keng o'rin olgan. Islom dini insonlarni o'zaro mehr-muhabbat, ota-ona, qo'shni va qarindoshlar, hatto o'zga din vakillariga yordam berish

kabi ezgu ishlarga chorlab kelgan. Jamiyat a'zolarini har qanday holatda ham odobli bo'lishga, aql bilan ish yuritishga undagan. Buning zamirida Qur'oni karim oyatlari va hadisi shariflar yotishini hamma ham anglab yetavermaydi. Qur'oni karimning ko'plab oyatlarida ota-ona, qarindoshlar, yetim-yesir, kambag'allarga yordam berishga chaqiriq va buyruqlar mavjud. Shuning barobarida hadisi shariflarning ham aksariyati odob-axloqqa chorlaydi.

Darhaqiqat, yoshlarda odob va axloq tamoyillarining shakllanishida islom dinining tutgan o'rni beqiyosdir. Zero, islom dini odob va axloq tushunchasi ostida yoshlarni har tomonlama tarbiya qilishga katta ahamiyat qaratadi. Go'zal axloq va odob insonning yoshligida, balki, bolaligidan shakllanib bormog'i lozim. Shuning uchun ham islom dinida bolalarni hali murg'akligidanoq go'zal axloq va odobga o'rgatib borish tavsiya etiladi. Bu borada onalarga katta mas'uliyat tushadi. Shu nuqtai nazardan otinoyilar buni tushuntirib borishlari lozim.

Yoshlarni asosan rostgo'ylik, va'daga vafo, omonatdorlik, halol, kattaga hurmat, kichikka izzat, o'zgalarga mehr-oqibatli bo'lish kabi fazilatlar sohibi qilib voyaga yetkazishda hadislardan foydalanishning ahamiyati katta. Shuning uchun ham Payg'ambarimiz (s.a.v.): "Ota o'z bolasiga chiroyli odobdan ko'ra yaxshiroq narsa bera olmaydi", deganlar (Imom Termiziy rivoyati). Islom ta'limotida kishining imon e'tiqodining mukammalligi uning odob-axloqining yaxshiligiga qarab baholanadi. Payg'ambarimiz (s.a.v.) ko'plab hadislarida imonni yaxshi axloq bilan targ'ib qilganlar. Jumladan, "Kimni Allohga va oxirat kuniga imoni bo'lsa mehmonini hurmatlasin, kimni Allohga va oxirat kuniga imoni bo'lsa qarindoshiga silai rahm qilsin, kimni Allohga va oxirat kuniga imoni bo'lsa yaxshi gap gapirsin yoki jim tursin" (Imom Buxoriy rivoyati). Yana boshqa bir hadisda esa: "Allohga qasamki, mo'min emas, mo'min emas, mo'min emas, dedilar. Ey, Rasululloh! Kim mo'min emas? - deb so'rganlarida: "Yomonligidan qo'shnisi ozor chekadigan kishi mo'min emas", dedilar" (Imom Buxoriy rivoyati).

Muhaddislar odob-axloq borasida aytilgan hadislarini va boshqa rivoyatlarni alohida kitoblarga jamlaganlar. Shuningdek, ko'pgina hadis kitoblarda ham odob boblarining bor ekani islom dinida bunga katta e'tibor berilgandan darak beradi. Hadisi shariflarni jamlagan kitoblarning har birida "Odob kitobi" nomli boblar bor. Bundan tashqari, muhaddislar odobga bag'ishlangan alohida kitoblar ham ta'lif qilganlar. Bunga misol qilib,

vatandoshimiz, muhaddislar sultoni Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil Buxoriyning “al-Adab al-mufrad” asarini keltirish o‘rinli. Imom Buxoriy o‘zining shoh asari bo‘lmish “al-Jome’ as-sahih”ida “al-Adab”ga alohida bob ajratganiga qaramay, bu masalani o‘ta ahamiyatli bilib, alohida kitob qilgan. U kishi “al-Adab al-mufrad” kitobida odob turlariga oid olti yuz qirq to‘rtta bobda bir ming uch yuz yigirma ikkita hadisi jamlagan. Ushbu asar odob-axloqqa tegishli muhim manbidir. Ushbu kitobni islom odob-axloq normalari sifatida ham qo‘llash mumkin.

Shuningdek, vatandoshimiz Abu Iso Termiziyning “as-Sunan” asari fiqhiy uslubda jamlangan hadis to‘plami bo‘lsada, unda “Kitob az-zuhd”, “Kitob al-vara’”, “Kitob al-adab” kabi fiqhga oid bo‘lmagan odob-axloqqa doir ko‘plab boblarni ham kiritilgan. Shu bilan birga Imom Muslim, Imom Abu Dovud kabi boshqa muhaddislarning hadisga oid asarlarida “Kitob al-ilm”, “Kitob al-adab” kabi boblarni ham keltirib, ularda ham odob masalasiga taalluqli hadislar jamlangani diqqatga sazovordir.

Ota-bobolarimiz azal-azaldan yoshlarga odobli, ya’ni yaxshi xulqli, mehnatsevar, to‘g‘riso‘z, halol, rostgo‘y, kamtar, insofli, diyonatli, ornomusli, o‘z tug‘ishganlariga, qarindosh-urug‘lariga va yaqin do‘st-birodarlariga mehr-muhabbatli, bir so‘z bilan aytganda, komil insonlar qilib tarbiyalashga kuch-g‘ayratlari va aql-idrokklarini ayamay ishiga solib, alohida diqqatni qaratganlar. Chunki bunga asos bo‘la oladigan tarixiy manbalarimiz bor. Bitmas-tuganmas ma’naviy-ma’rifiy saboqlarni o‘zida jamlagan Qur’oni karim va hadis sharif shular jumlasidandir.

Insonparvarlik, vatanparvarlik, adolat, insof, diyonat, sadoqat, halollik, to‘g‘rilik, mehnatsevarlik, mehmondo‘stlik, kamtarlik, rahimdillik, uyat, andisha, or-nomus kabi fazilatlar komil inson tarbiyasida ahamiyatlidir. Chunki odobli, bilimdon va aqlli, mehnatsevar, imon-e’tiqodli farzand nafaqat ota-onaning, balki butun jamiyatning eng katta boyligidir.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, yoshlar tarbiyasida hadislardan istifoda etilishi ularning komil inson qilib voyaga yetishida ahamiyati katta. Zero islom dini azaldan inson ma’naviyatining tarkibiy qismi sifatida odamzotning yuksak ideallari, haq va haqiqat, insof va adolat, halol va harom, soflik to‘g‘risidagi orzu-armonlarning o‘zida mujassam etgan.

* * *

MUNDARIJA

Uyg'un G'afurov. So'z boshi	5
Muzaffar Kamilov. Tabrik so'zi	7
Sodiq Toshboyev. Tabrik so'zi	10
Rustam Qurbanov. Tabrik so'zi	12
Davronbek Maxsudov. Din va davlat munosabatlari: diniy-tarixiy asoslar hamda bugungi voqelik	15
Zohidjon Islomov. Yangi O'zbekistonda dinshunoslik: tadqiqotlar va tahlillar	20
Mahfuza Alimova. Dinlararo totuvlik va bag'rikenglik – davr talabi	24
Marina Munira binti Abdul Mutalib, Roslizawati Mohd Ramly. Malayziya Federatsiyasida musulmon-xristian munosabatlari	27
Mitropolit Vikentiy. O'zbekistondagi rus pravoslav cherkovi: 150 yillik yaqin qo'shnihilik munosabatlari	35
Arkadiy Isaxarov. Barqaror rivojlanishni ta'minlashda bag'rikenglikning roli	38
Yeji Matsulevich. Dinlararo va millatlararo bag'rikenglikni mustahkamlashda katolik cherkovining o'rni	41
Sergey Ternovoy. Dinlararo tinchlikparvarlik madaniyatini rivojlantirish	43
Jasur Najmiddinov. O'zbekistonda Dinlararo muloqot va bag'rikenglik markazini tashkil etish istiqbollari va xalqaro tajriba	48
Najmiddin Nizomiddinov. Bhaktiy ta'limotida "insonga muhabbat, bu – tangriga sadoqat"	53
Ne'matulloh Muhamedov. Insonparvar g'oyalar: mintaqa olimlari ijodida do'stlik va bag'rikenglik	56
Ali Rafet Özkan. Turkiya Respublikasida diniy bag'rikenglik madaniyatining aks etishi	61
Azamat Toshev. "O'zbekiston – 2030" strategiyasi – jamiyatda millatlararo bag'rikenglikni mustahkamlashning amaliy dasturi	67
Saodat Davlatova. O'zbekistonda millatlararo totuvlik va bag'rikenglik muhiti rivojining yangi bosqichi	72

Saidakbar Agzamxodjayev. O‘zbekiston Respublikasida millatlararo va dinlararo bag‘rikenglikni mustahkamlashning huquqiy asoslari	76
Doniyor Muratov. Yoshlar tarbiyasida hadislarning o‘rni.....	80
Ramziddin Isakdjanov. Ibn Sino qarashlarida bag‘rikenglik tamoyillari	83
Komiljon Shermuxamedov. Yangi O‘zbekistonda bag‘rikenglik va millatlararo totuvlik munosabatlari.....	87
Abdurasul Abdullayev. Yoshlar tarbiyasida diniy bag‘rikenglikning o‘rni	90
Odiljon Ernazarov. Yaponiya davlat siyosatida bag‘rikenglik tamoyilining aks etishi	93
Gulandom Subxonova. Markaziy Osiyo xalqlarining mushtarak bag‘rikenglik tamoyillari	98
Shuxrat Toxtiyev. Markaziy Osiyo shialarining kelib chiqishi va ularning o‘ziga xos xususiyatlari	102
Gulnora Xudoyberganova. Xristian monaxligida ibodat atributlari mezonlari tavsifi.....	106
Muxlisa Mirzayeva, Mohira Abdullayeva. Konfessiyalararo muloqot va diniy bag‘rikenglikning tarixiy ildizlari: Saljuqiylar davlati misolida.....	109
Fazilat Qo‘ysinova. Jamiyat hayotida radikalizmning shakllanishi va rivojlanish omillari	113
Serikbay Usenov. O‘zbekistonda millatlararo totuvlik va bag‘rikenglik tamoyillari	116
Ne‘matullo Nasrullayev. Movarounnahr diniy-ijtimoiy hayotida ko‘p foydalanilgan asar.....	118
Laziza Alidjanova. O‘zbekistonda dinlararo bag‘rikenglikning ijtimoiy asoslari.....	123
Aziza Nosirova. Dinlararo bag‘rikenglik madaniyatini mustahkamlashda diniy ksenofobiya profilaktikasining o‘rni	126
Guldane Avezdurdiyeva. Mamlakatlar o‘rtasida do‘stlik aloqalarini rivojlantirishda milliy madaniy markazlarning asosiy vazifalari.....	129
Zafar Faxriddinov. Diniy bag‘rikenglik – ezgu maqsadlar in‘ikosi	134
Mumin Mirzo Abdupattayev. Muhammad ibn Abdulkarim Shahrisoniy ilmiy merosida yahudiylilik va xristianlikka munosabat	137

Barno Shamsematova. Talabalarga diniy atamalarni o'rgatish – madaniy va ilmiy rivojlanish omili	140
Raxmatulla Jabbrov. Yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasida milliy madaniy markazlarning o'rni	142
Dilshodakhon Muminova. Millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik – ozod va obod Vatan qurishning muhim sharti	145
Dilbar Khasanova. Rasmiy ta'lim orqali yoshlarda bag'rikenglik va insonparvarlik qadriyatlarini tarbiyalash.....	148
Ra'no Urazova. Ijtimoiy bag'rikenglikning jamiyatdagi barqarorlik va taraqqiyotni ta'minlashdagi o'rni.....	151
Dilafruz Turdiyeva. Malayziya islom taraqqiyoti departamentining mamlakatda diniy-dunyoviy muvozanatni saqlashdagi o'rni	154
Nilufar To'ychiyeva. G'arbda neosufizm g'oyasining tarqalish tendensiyalari	158
Elyor Alimkulov. Me'moriy obida va inshootlarda diniy-mistik ramzlarning ifodalanishi	162
Muhabbatxon Agzamova. Islom manbalarida diniy bag'rikenglik masalasini yoritilishi	167
Lola Azimova. O'zbekistonning bag'rikenglik siyosati	170
Jo'rabek Sodiqov. Imom Moturidiy asarlarida diniy bag'rikenglikka oid qarashlar	173
Bahodir Daminov. Markaziy Osiyoda diniy mutaassiblik vujudga kelishining ayrim jihatlari	176
Janna Dalakyan. Yoshlarning diniy-axloqiy madaniyatiga oid konseptual masalalar	180
Sayyora Atadjanova. Yosh avlodda ma'naviy-milliy qadriyatlarni tarbiya qilishda dinning o'rni.....	183
Dilfuza Zokirova. Globallashuv jarayonida milliy qadriyatlarning o'rni va bag'rikenglik me'yorlari.....	186
Xusniddin Xolmatov. XX asr boshlarida Turkiston madrasalari faoliyatining tugatilishi	189
Aydos Yakupov. Janubiy Orol hudidida ilk davlatlarning tashkil topishi va rivojlanishi	193
Nurilla Turambetov. Dinshunoslik bo'yicha talabalar bilimining baholashda raqamli texnologiyalardan foydalanish ahamiyati	196

Shohruh Jumayev. Farg‘ona viloyatidagi Yevangel-xristian baptistlar jamoasi tarixi va faoliyati.....	200
E‘zozaxon Mirdjalalova. XIX-XX asrlar rus islomshunoslari tomonidan arab-musulmon madaniyati masalalarining yoritilishi: liberallik, institutlar va tarix.....	203
Abror Hafizov. Oliy ta‘lim talabalariga ingliz tilini o‘rgatishda bag‘rikenglik madaniyati ahamiyati	207
Jasurbek Abduqodirov. O‘zbekiston Respublikasining bugungi rivojlanishi – dinlararo hamjihatlikning huquqiy kafolati sifatida	210
Nodir Shomirzayev. Diniy reabilitatsiya instituti shakllanishining ijtimoiy-tarixiy omillari	215
Nozim Mamataxunov. IX-X asr Samarqand ijtimoiy-siyosiy va ma‘naviy-madaniy hayotida iyodiy olimlarning o‘rni	221
Muxriddin Jo‘rayev. Movarounnahrda ilk hadis ilmi halqalari (Buxoro misolida)	228
Saidumarxon Burgutxonov. “Aum sinrekyu” sektasi harakatlarining Yaponiya va Rossiya davlatlari xavfsizligiga tahdidi va oqibatlarini	232
Xalilulloh Saidakbarov. Samoniyilar davrida ilm-fan rivoji va bag‘rikenglik siyosati.....	236
Toxir Evadullayev. Qur‘on va sunnatda bag‘rikenglik talqini	238
Muxlisabonu Ishanxonova. “Bahs al-matolib va xass al-tolib” asarida Livandagi bag‘rikenglik an‘analari aks etishi	243
Sherzodjon Umaraliyev. XII-XIII asrlarda Movarounnahr faqihlari tomonidan usul al-fiqh ilmining o‘rganilishi	247
Soxiba Kadirova. XIX asr ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida Turkistonda yahudiy etnik guruhining shakllanish tarixi (Yevropa yahudiylari misolida).....	251
Maftuna Rajabova. “Tolerantlik” fenomeni va uning zamonaviy xalqaro munosabatlar tizimida tutgan o‘rni	255
Orif Ahmedov. Sin davri Xitoy musulmonlarining xayriya ishlaridagi faoliyati	263
Abdulahad Abdumutalibov. Globallashuv davrida bag‘rikenglik tamoyilining ahamiyati	269
Abdurashid Ahmadov. Xristianlik va islom dinlarida ekologiyaga munosabat	272

Dilnoraxon Marufjonova. Dinlararo bag‘rikenglik – jamiyat barqarorligi garovi	276
Muhammadali Ma‘rufjonov. Konfessiyalararo muloqot va diniy bag‘rikenglik – jamiyat barqarorligi kafolati.....	280
A‘zamjon Begmamatov. Diniy bag‘rikenglik – azal-azaldan me‘ros tushuncha	283
Zilola Toirova. Globallashuv sharoitida konfessiyalararo muloqot ahamiyati va uning uslubiy masalalari.....	288
Dilshod Ismailov. Shaxs ma‘naviy kamolotida axloqiy qadriyatlar va diniy e‘tiqod uyg‘unligi.....	293
Nozimaxon Agzamova. Pravoslavlik va protestantlik yo‘nalishlarida pasxa bayrami o‘tkazilishining o‘xshash va farqli jihatlari	299
Mahsuma Shaxavutdinova. Diniy bag‘rikenglik va millatlararo totuvlik – o‘zbek xalqining o‘ziga xos qadriyati	302
Abdulxamid Abdulxamidov. Turkiy xalqlarda diniy bag‘rikenglik	305
Abduvahob To‘xtanazarov. Vahhobiylik firqasi radikal g‘oyalariga hanafiy olimlarining raddiylari	309
Raxmatullo Oltinboyev. Faxriddin Roziy ijodida bag‘rikenglik	313
Shaxrizoda Usmonaliyeva. Zardushtiylikda urf-odat va marosimlar	317
Diyora Kenjayeva. Malakka sultonligi shakllanishidagi ijtimoiy-siyosiy omillar.....	320
Anusha Safarova. Bag‘rikenglik – jamiyat barqarorligi asosi sifatida.....	324
Nasibabonu Bobojonova. Qadimgi Arabiston aholisi diniy tasavvurlari.....	327
Muhammadnur Murodxonov. Millatlararo va diniy bag‘rikenglik – samarali hamkorlikning muhim omili	330
Muslima Jamolova. Markaziy Osiyo xalqlari hayotidagi ibtidoiy diniy tasavvur belgilari.....	332